

НОВІТНІ ЧАСИ

УДК 94 (477) «1941/1944» : 070=161.2] : 398.332.33
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.3.79>

Віктор Грінченко*

СВЯТО ВРОЖАЮ ТА ПОВ'ЯЗАНА З НИМ ТЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ УКРАЇНОМОВНОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ ЧАСІВ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Анотація: У статті проаналізовано різнопланові газетні матеріали, пов'язані зі «святом врожаю», якому окупаційна влада надавала досить великого значення. Окремої публікації, де була б цілісно розкрита проблематика, яка стосується проведення «свята врожаю» в Україні у часи нацистської окупації, поки що немає. Об'єктом дослідження стали відповідні матеріали періоду 1941-1944 рр. на сторінках видань, що виходили у різних регіонах України та за її межами. Зроблено висновок, що більшість газетних публікацій стосується безпосередньо святкування на місцях і дає картину поєднання органічних народних традицій і чужих ідеологем окупаційної влади. У пресі друкувалися також деякі дотичні до теми свята врожаю матеріали, де висвітлювалася історія жнивських обрядів і звичаїв українського народу, й окремі статті та замітки про проведення цього свята у Німеччині й інших союзних їй країнах. Відзначення свята врожаю завжди слугувало для владних інституцій інформаційним приводом і використовувалося для активізації нацистської пропаганди серед місцевого населення.

Ключові слова: свято врожаю, обжинки, нацистська окупація, україномовні газети

Періоду Другої світової війни, і в тому числі реаліям нацистської окупації в Україні, присвячено вже чимало праць. Серед іншого в них, зокрема, відображено регламентацію життя місцевого населення, економічну ситуацію та соціальну політику в Україні загалом та в її окремих регіонах, функціонування культурно-просвітницької сфери, прояви релігійного життя. В якійсь мірі всі окреслені аспекти знайшли своє певне відображення й у відзначенні «свята врожаю», якому окупаційною владою надавалося досить великого значення.

В останні десятиліття з'явилися наукові публікації, в яких присутні більші чи менші за обсягом згадки про вказане явище. Зокрема, С. Вишневський називає кілька громадських господарств Миколаївської генеральної округи, де наприкінці 1942 р. проводили свята «День врожаю»¹. І. Еткіна опублікувала уривок зі щоденника сільського вчителя Д.З. Браженка часів

* Грінченко Віктор Григорович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Кропивницький, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2852-3650>; e-mail: grvi63@ukr.net

¹ Вишневський С.А. Сільськогосподарські відносини у Миколаївській генеральній округі в роки німецько-румунської окупації південної України (1941-1944 р.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного

війни, який згадує про таке свято у листопаді 1942 р. в селі Ново-Аврамівка на Полтавщині². Т. Нагайко зауважує, що у розрізі своєї господарської політики німецька влада влаштувала для селян відзначення свята врожаю, і коротко характеризує його, опираючись на деякі номери «Дніпропетровської газети» за 1942 рік³, О. Перехрест зазначає, що окупаційна влада організувала в окремих місцях масові заходи, зокрема влітку-восени 1942 р. та частково в 1943 р. у тих селах, де успішно зібрали врожай, проводилися «Свята урожаю» за участю німецьких сільськогосподарських керівників⁴. Г. Цибуленко, використовуючи архівні матеріали, наводить деякі факти про святкування «Дня врожаю» на Херсонщині у 1942-му та 1943-му роках⁵. М. Чиркова, аналізуючи приватне листування як джерело з історії життя цивільного населення періоду нацистської окупації, подає свідчення очевидців про свято обжинок в одному із сіл Полтавщини у серпні 1943 р.⁶

Загалом, можемо констатувати, що окремої публікації, в якій була б досить детально та цілісно розкрита проблематика, що стосується проведення «свята врожаю» в Україні часів нацистської окупації, немає. Саме це визначило обрання теми, яка б ширше охопила це питання. В якості джерельної бази використана тогочасна газетна періодика. Об'єктом дослідження стали матеріали періоду 1941-1944 рр. на сторінках видань, що виходили у різних регіонах окупованої України, а також за її межами. Зауважимо, що чимало одних і тих самих статей і заміток публікувалися у різних газетах, і якби залучити їх усі, то список використаних джерел був би значно ширшим.

Розглянуті матеріали структуровані нами за наступними напрямками:

- інформація про відзначення свята врожаю (обжинок) у часи нацистської окупації у різних регіонах України, характерні форми й особливості святкування;
- публікації, де висвітлюється історія жнивварських обрядів і звичаїв українського народу;
- окремі статті та замітки про проведення свята врожаю у Німеччині та в інших країнах;
- свято врожаю як інформаційний привід для окупаційної влади у вигідному для себе формуванні масової думки населення.

В основу відзначення так званого «Свята врожаю» в Україні покладений старовинний народний звичай під назвою «обжинки». Його сутність полягала у тому, що в останній день жнив жінці збиралися разом на чіємусь полі і під обжинкові пісні в'язали останній сніп, який виставлявся в кожній хаті на покуті як запорука майбутнього врожаю. Це свято

університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки. № 7. 2014. С. 73.

² *Еткіна І.* Хорольський район Полтавщини у 1942 р. (за щоденником Дмитра Захаровича Браженка) // Сіверянський літопис. 2015. № 2. С. 50.

³ *Нагайко Т.* Життя селян на окупованій території України в роки Другої світової війни (за матеріалами центральних областей) // Сторінки воєнної історії України. Вип. 11. 2008. С. 161.

⁴ *Перехрест О.Г.* Українське село в 1941-1945 рр.: економічне та соціальне становище. Монографія / НАН України. Інститут історії України. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького. 2011. С. 255-256.

⁵ *Цибуленко Г.* Облаштування окупаційною владою управління колективними аграрними господарствами на Херсонщині у 1941-1942 рр. // Scriptorium nostrum. 2016. № 2. С. 182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/scno_2016_2_11

⁶ *Чиркова М.* Приватне листування як джерело з історії життя цивільного населення періоду тимчасової нацистської окупації (на прикладі Полтавщини) // Красзнавство. 2013. № 3. С. 130.

символізувало закінчення жнив і підсумок всього сільськогосподарського року⁷.

За часів становлення радянської влади під впливом урядової антирелігійної політики відбувалися руйнація або деформація традиційної української селянської агрокультури загалом і жнивної обрядовості зокрема. У нових умовах свято обжинок набувало великого ідеологічного значення як таке, що давало можливість пропагувати спосіб життя радянської людини та колгоспну систему господарювання. У липні 1923 р. ЦК ВКП(б) звернувся до широкої громадськості із закликом провести масове хліборобське свято – День врожаю. Його завданням було «відзначити досягнення боротьби за врожай, продемонструвати їх перед широкими колами селянства як зразок і разом з тим пов'язати все це з політикою партії радянської влади в сільському господарстві»⁸.

Встановлювалася щороку єдина для всієї України дата проведення Дня врожаю, яка майже завжди свідомо накладалася на якесь осіннє календарне релігійне свято. День врожаю переважно співпадав з обжинками і йому передувала ґрунтова підготовка. Безпосередньо у день свята організовувалися демонстрації, театралізовані карнавальні дійства з виразним прокомуністичним змістом, агросуди, виступи художньої самодіяльності, мітинги за участю представників влади, нагородження передовиків, вручення премій тощо⁹.

З часом свято набувало все більшого розмаху. У 1929 р. воно отримало назву «День урожаю і колективізації» й статус всесоюзного свята, яке повинно було широко відзначатися кожного року 14 жовтня і, перш за все, у сільській місцевості¹⁰. Німецький історик Мальте Рольф наголошує, що в цьому святі більшовики підхоплювали й радянїзували селянські традиції, прагнули узурпувати звичну для людей символіку і практику та поставити їх собі на службу, намагались поєднати традиційну та нову радянську культуру¹¹. Вже у післявоєнний час назву свята змінили на «День колгоспного врожаю»¹².

Як зазначає Т. Нагайко, з початком нацистської окупації у переважній більшості сіл України припинили роботу клуби й інші культурно-освітні установи, і центр культурного життя у них перемістився до традиційних селянських зібрань¹³. Окупанти намагалися не порушувати існуючу в селах традицію проведення з населенням колективних заходів і на них пропагували ідеї підтримки селянством нової влади. Одним з таких масових заходів вони прагнули зробити річницю звільнення певного населеного пункту від більшовицького панування. Ще одним примітним приводом для влаштування німецькою владою святкових гулянь для селян стало відзначення свята врожаю¹⁴.

Окупанти надавали цьому святу особливої уваги, адже воно мало важливе значення і

⁷ Ермоленко В.М. Звичаєво-правовий характер походження сучасних сільськогосподарських професійних і трудових свят // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2013. Вип. 182. Ч. 3. С. 33-34.

⁸ Барташук О. Трансформації в системі жнивної обрядовості подолян (20–80-ті роки ХХ століття) // Етнічна історія народів Європи. 2008. Вип. 26. С. 104.

⁹ Idid. С. 105-106.

¹⁰ Рольф М. Советские массовые праздники. Москва: РОССПЭН, 2009. С. 144.

¹¹ Ididem.

¹² Барташук О. Трансформації в системі жнивної обрядовості... С. 107.

¹³ Нагайко Т. Життя селян на окупованій території України... С. 159-160.

¹⁴ Див.: Нагайко Т. Життя селян на окупованій території України... С. 161.

в самій нацистській Німеччині. По-перше, в ідеології Третього рейху мав місце пропагований державою культ села, згідно з яким селяни проголошувалися колискою «німецької раси»¹⁵. По-друге, тут заохочувались масові видовища, своєрідні масові шоу нацистської партії (Reichsparteitagsgelaende), які, за висловом Геббельса, мали продемонструвати, що народ і уряд стали одним цілим¹⁶.

Свято врожаю відзначалося восени, і на нього з різних регіонів приїжджали тисячі німецьких селян у народних костюмах¹⁷. День урожаю (День подяки за врожай) після приходу нацистів до влади набув у Німеччині статусу національного свята. Перед війною найбільші багатотисячні святкування відбувалися на узгір'ях Бюкеберге біля річки Везер і використовувалися як інструмент пропаганди, щоб продемонструвати зв'язок між фюрером і німецьким народом. У роки війни така форма відзначення була припинена та замінена на урочисте зібрання в Берліні, яке транслювалося через радіо. Відбувалися також урочисті святкування в деяких сільськогосподарських округах (Landesbauernschaften)¹⁸.

Кращих, у розумінні урядовців Третього Рейху, представників німецького селянства відзначали нагородами, деяких – навіть хрестами військової заслуги. Так у жовтні 1943 р. 118 чоловік із числа «селян і селянок, а також сільськогосподарських провідників» були запрошені на свято обжинок до Берліна для такого нагородження, а на місцях, де відбулися урочистості меншого масштабу, «заслуженим селянам і селянкам» було вручено «таке ж саме відзначення другого класу»¹⁹.

В україномовній газетній періодиці окупаційного періоду міститься досить значний обсяг інформації про проведення свят врожаю (обжинок) у різних регіонах України. Переважна більшість їх припадає на 1942–1943 роки. Ці свята проводилися у низці українських міст і містечок, зокрема, у Львові²⁰, Тернополі²¹, Херсоні²², Миколаєві, Кіровограді²³, Бобринці²⁴, Станиславові²⁵, Бережанах, Підгайцях²⁶, Верхньодніпровську²⁷, Золочеві²⁸, Вознесенську²⁹, Долині, Калуші³⁰, Костополі³¹, Павлограді³², Любачеві³³,

¹⁵ Гавришко М.І. Націонал-соціалістичний режим в Німеччині у відображенні української суспільно-політичної думки Галичини (1933–1939 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Львів, 2009. С. 13.

¹⁶ Клековкін О. Тінгшпіль: мобілізація радості // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. 2015. Вип. 7. С. 105, 107.

¹⁷ Idid. С. 107.

¹⁸ Див.: День урожаю // Хлібороб (Берлін). 1944. 4 жовтня (№ 40). С. 1; Зак Ф. Обжинки 1944 р. // Земля (Плауен). 1944. 1 жовтня (№ 4). С. 9.

¹⁹ Великонімеччина дякує своєму селянству // Український голос (Проскурів). 1943. 14 жовтня (№ 83). С. 3.

²⁰ «Ой, господарю, весело, що ми віночок несемо»... // Львівські вісті. 1942. 6 жовтня (№ 226). С. 2.

²¹ Свято обжинок у Тернополі // Тернопільський голос. 1942. 25 жовтня (№ 14). С. 6.

²² Урочисте відзначення дня «Свята Врожаю» в м. Херсоні // Голос Дніпра (Херсон). 1943. 3 жовтня (№ 119). С. 3. Підпис: К. К.

²³ Дні врожаю // Український доброволець. 1943. 20 листопада (№ 28). С. 3

²⁴ Свято врожаю в Бобринці // Бобринецький голос. 1943. 1 жовтня (№ 39). С. 1.

²⁵ Свято жнив і сільськогосподарська вистава у Станиславові // Станиславівське слово. 1943. 17 жовтня (№ 42). С. 6; Благословення праці // Станиславівське слово. 1943. 24 жовтня (№ 43). С. 6.

²⁶ Обжинки в Бережанській окрузі // Чортківська думка. 1942. 11 жовтня (№ 8). С. 6.

²⁷ Швачко М. Свято врожаю // Дніпропетровська газета. 1942. 7 листопада (№ 225). С. 6.

²⁸ Обжинки у Золочеві // Львівські вісті. 1942. 20 жовтня (№ 238). С. 3.

²⁹ Відзначення кращих в день народного свята – Дня Врожаю // Новий час (Вознесенськ). 1943. 2 жовтня (№ 79). С. 1.

Скалаті³⁴, Рогатині³⁵, Пустомитах³⁶, Стрию³⁷, Теревовлі³⁸, Ходорові³⁹, Чорткові⁴⁰, Щирці⁴¹, Яворові⁴² й ін. Також є немало статей і заміток про святкування дня врожаю у селах України.

Відзначення цього свята могло бути досить масштабним. Зокрема, на початку жовтня 1942 р. планувалося провести у Львові «перше велике краєве свято обжинок»⁴³, в якому мали взяти участь приблизно 25 тис. чол.⁴⁴ Однак з якихось причин урочистостей з таким розмахом тут не проводили. 4 жовтня 1942 р. свято у Львові відбулося у «великій залі губернаторського уряду», де були присутні представники окупаційної влади, Українського центрального комітету та «велике число делегатів громад з усіх округ Галичини»⁴⁵. За інформацією з газет, у святковій ході в Золочеві і в Підгайцях у жовтні 1942 р. налічувалось по 10 тисяч селян⁴⁶, в Долині та Калуші у вересні 1942 р. – відповідно 3 тисячі і 6 тисяч⁴⁷, в Любачеві наприкінці серпня 1942 р. – біля 2 тисяч⁴⁸. Згадано також про «величний похід кількох тисяч чоловік» у Пустомитах⁴⁹. У селі Коровиця Любачівського повіту на свято обжинок зібралося близько 1500 чоловік⁵⁰.

Святкування відбувалися за участі представників німецької цивільної та військової окупаційної влади й українських територіальних установ. Організація святкування, залежно від місця та рівня його проведення, могла передбачати різні масові заходи: урочисті богослужіння, святкову ходу, офіційні святкові зібрання, піднесення обжинкових вінків представникам влади, сільськогосподарські виставки, концертні виступи, театральні вистави, спортивні змагання, святкові обіди тощо. Зокрема, при плануванні відзначення краєвого свята обжинок у Львові восени 1942 р. передбачалося, що в урочистій ході на ньому будуть представлені: 1) групи в народному одязі з різних околиць Галичини, 2) «пропагандивні вози», 3) «алегоричні групи (женців, косарів і т. п.)»⁵¹. І хоча в пресі немає інформації про подібні масштабні дійства під час свята врожаю у самому Львові, однак вони згадуються в описі святкувань в інших населених пунктах.

³⁰ Великі свята обжинок у Долині і Калуші // Станиславівське слово. 1942. 27 вересня (№ 8). С. 6.

³¹ Свято дожинок в Костополі // Костопільські вісті. 1942. 13 вересня (№ 36). С. 4.

³² *Осипа А.* Свято врожаю // Павлоградська газета. 1943. 4 серпня (№ 40). С. 1–2.

³³ Обжинки в Любачеві // Рідна земля (Львів). 1942. 13 вересня (№ 37). С. 2.

³⁴ Свято обжинок у Скалаті // Тернопільський голос. 1942. 1 листопада (№ 15). С. 6.

³⁵ Обжинки в Рогатинщині // Чортківська думка. 1942. 11 жовтня (№ 8). С. 6.

³⁶ Свято обжинок у Пустомитах // Рідна земля (Львів). 1942. 4 жовтня (№ 40). С. 6.

³⁷ Стрийщина святкує // Голос Підкарпаття. 1942. 15 листопада (№ 12). С. 6.

³⁸ Свято обжинок у Теревовлі // Тернопільський голос. 1942. 18 жовтня (№ 13). С. 6.

³⁹ Свято обжинок і сільсько-господарська вистава в Ходорові // Голос Підкарпаття. 1943. 24 жовтня (№ 43). С. 6.

⁴⁰ Свято обжинок у Чорткові Чортківська думка. 1942. 8 лист. (№ 12). С. 6.

⁴¹ *Олександрівський Е.* Імпозантне свято обжинок у Щирці // Львівські вісті. 1942. 13 жовтня (№ 232). С. 2.

⁴² Хліборобське свято // Чортківська думка. 1943. 12 вересня (№ 37). С. 6.

⁴³ Народні свята обжинок // Львівські вісті. 1942. 17 вересня (№ 210). С. 1.

⁴⁴ Краєве свято «обжинок» // Рідна земля (Львів). 1942. 6 вересня (№ 36). С. 1.

⁴⁵ «Ой, господарю, весело, що ми віночок несемо»...

⁴⁶ Обжинки у Золочеві ...; Обжинки в Бережанській окрузі...

⁴⁷ Великі свята обжинок у Долині і Калуші...

⁴⁸ Обжинки в Любачеві...

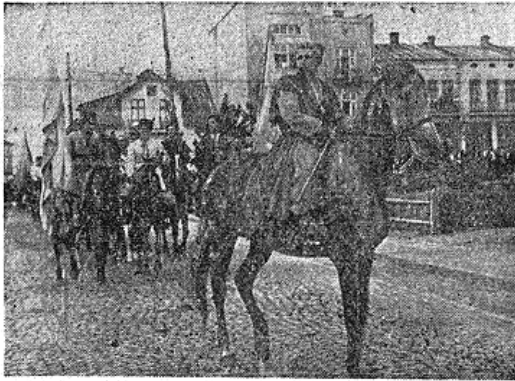
⁴⁹ Свято обжинок у Пустомитах...

⁵⁰ Величаве свято праці // Львівські вісті. 1942. 22 жовтня (№ 240). С. 3.

⁵¹ Краєве свято «обжинок»...

У газетній періодиці є фото, де зафіксовані фрагменти відзначення свята врожаю в деяких містах і селах України. На них, зокрема, представлені «кінна бандерія» у Калуші⁵² (рис. 1), святкова хода у Калуші⁵³ (рис. 2), Станиславові⁵⁴ (рис. 3, 4), Стрию⁵⁵ (рис. 5, 6), Товмачі⁵⁶ (рис. 7), урочисте богослужіння («польова Служба Божа») у Долині⁵⁷ (рис. 8), виконання молоддю народних танців у Чорткові⁵⁸ (рис. 9) й ін.

Кінна бандерія у Калуші

Образок зі свята обжюнок у Калуші
(Фот.: Фельбер, Проп.)

Рис. 1. На святі обжюнок у Калуші
(«Львівські вісті» 24 вересня 1942 р.)

Калушчина проходить походом

У перших рядах підчас походу на святі обжюнок у Калушині, йшли українські дівчата
(Фот.: Фельбер, Прол.)

Рис. 2. На святі обжюнок у Калуші
(«Львівські вісті» 27/28 вересня 1942 р.)

Підвода з волами підчас почетного ходу

Свято обжюнок вивначається великою природністю: у Станиславові підчас почетного ходу селянства бачили ми і таку сцену, як на нашій світліні
(Фот.: Й. Вендель, Прол.)

Рис. 3. На святі обжюнок у Станиславові
(«Львівські вісті» 26 вересня 1942 р.)

Хлопці-молодці з ціпами

Сцена зі свята обжюнок у Станиславові
(Фот.: Й. Вендель, Прол.)

Рис. 4. На святі обжюнок у Станиславові
(«Львівські вісті» 30 вересня 1942 р.)

⁵² Львівські вісті. 1942. 24 вересня (№ 216). С. 1.

⁵³ Львівські вісті. 1942. 27/28 вересня (№ 219). С. 1.

⁵⁴ Львівські вісті. 1942. 26 вересня (№ 218). С. 1; Львівські вісті. 1942. 30 вересня (№ 221). С. 1;

⁵⁵ Голос Підкарпаття. 1942. 15 листопада (№ 12). С. 6.

⁵⁶ Львівські вісті. 1942. 23 вересня (№ 215). С. 1.

⁵⁷ Львівські вісті. 1942. 26 вересня (№ 218). С. 1.

⁵⁸ Львівські вісті. 1942. 18 жовтня (№ 237). С. 4.

Стрийщина святкує

Картина із Свята Обжинок у Стрию. Ізуть вози із ярною, збіжжям та пашею

Рис. 5. На святі обжинок у Стрию
(«Голос Підкарпаття» 15 листопада 1942 р.)

Свято обжинок у Стрию

Вулицями Стрия проходить врожистий похід

Рис. 6. На святі обжинок у Стрию
(«Голос Підкарпаття» 15 листопада 1942 р.)

Окружні обжинки в Чорткові

Молодь Добрівлян, Заліщицького повіту, учасники свята обжинок у Чорткові, танцює українські народні танці.

(Фот.: М. Черниш)

Рис. 9. На святі обжинок у Чорткові
(«Львівські вісті» 18 жовтня 1942 р.)

Один із прикладів «пропагандивних возів» можна побачити у газетній публікації про свято обжинок, яке проводили 5 жовтня 1942 р. в Бережанах. У складі селянської ходи там фігурували два таких вози. Один з них був порожній і запряжений у «мізерні коні», а перед ним несли транспарант з написом «Осінь 1941». Безпосередньо услід за ним, в якості різкого протиставлення, рухався вже завантажений віз, запряжений у добре годовані коні, перед яким несли промовистий транспарант із написом «А тепер». Дві фотографії із цього дійства на святі, що відобразили вказані моменти, у газеті були умовно позначені датами – «1941 рік» і «1942 рік»⁵⁹ (рис. 10-11).

Деякі художні номери, які згадані в описі святкування дня врожаю, були особливо примітними. Наприклад, на святі обжинок у Любачеві «дуже гарний ефект та бурю оплесків викликала поява малих дітей захоронки, які виконали вправи з серпами та косами»⁶⁰. До цієї цитати лише додамо пояснення, що у місцевій говірці слово «захоронка» означало дитячий садок або сиротинець.

⁵⁹ «Селяни стали свобідними» // Львівські вісті. 1942. 6 жовтня (№ 226). С. 1, 3.

⁶⁰ Обжинки в Любачеві...

Рис. 10-11. Два фото зі свята обжинок у Бережанах («Львівські вісті» 6 жовтня 1942 р.)

Із газетних статей можна скласти уявлення про сільськогосподарські виставки, які відбувалися під час відзначення свята врожаю у деяких містах. Зокрема, восени 1943 р. у Станиславові така виставка була облаштована в колишніх казармах і мала павільйони, де експонувалися здобутки городництва та садівництва, елітні породи худоби, досягнення птахівництва та бджільництва⁶¹. У тому ж році, у день відзначення свята врожаю, подібна виставка проводилася в Херсоні. На ній демонструвалися експонати сільськогосподарських установ, які завдяки застосуванню агронаукових новацій, за словами анонімного автора статті, «наслідки одержали надзвичайні»⁶². Зокрема, він написав про гарбуз вагою 32 кг, цибулю вагою до 1 кг, цвітну капусту, насіння якої міське садівництво вперше одержало з Голландії, і «вона, порівнюючи з нашою доморослою – велетень», та бідкався, що «ми на своїх ділянках одержуємо таку нікчемну продукцію»⁶³.

В описі відзначення свята врожаю у газетній періодиці неодноразово згадуються територіальні одиниці, які успішно виконали поставлені їм господарські завдання. Йшлося насамперед про заду (своєчасну та у повному обсязі) встановленого окупаційною владою сільськогосподарського натурального податку – контингенту. Наприклад, 11 жовтня 1942 р. при проведенні свята обжинок у Золочеві було названо Сасів як найкращу волость округи. Повідомлялося, що вона першою приступила до здачі обов'язкового контингенту хлібного збіжжя і вже здала його на 100%⁶⁴. У цей же день на такому ж святкуванні у Щирці було повідомлено, що Щирецька волость вже склала 94% хлібного контингенту, а також 137% контингенту сіна⁶⁵. Для порівняння зазначимо, що згідно встановлених нормативів у 1942 р. в Дистрикті Галичина потрібно було виконати 60% визначеної норми контингенту до кінця вересня, а решту здати до 30 листопада⁶⁶.

⁶¹ Свято жнив і сільсько-господарська вистава у Станиславові...

⁶² Урочисте відзначення дня «Свята Врожаю» в м. Херсоні...

⁶³ Ididem.

⁶⁴ Обжинки у Золочеві...

⁶⁵ Олександрівський Е. Імпозантне свято обжинок у Щирці...

⁶⁶ Старка В. Соціально-економічна політика нацистських окупантів і Східній Галичині в 1941-1944 рр. //

Дотримуючись в управлінні окупованими територіями методу «батога і пряника», владні структури могли здійснювати на день свята врожаю нагородження та матеріальні заохочення кращих, у їхньому розумінні, працівників, а іноді цілих територіальних одиниць.

Так на початку жовтня 1942 р. на святі подяки за жнива у Львові, де були присутні делегати з усіх округів Галичини, було відзначено грамотами «за зразкову працю» ряд сільських громад⁶⁷. В тому ж місяці на святі обжинок у Чорткові «найкращим працівникам контингентової акції» були роздані «подарунки у формі нових годинників в загальній кількості 65 шт.»⁶⁸. У Верхньодніпровську «кращі працівники одержали премії: чоботи, відрізи на костюми, одяг, олію та грамоти»⁶⁹. У вересні 1943 р. на святкуванні дня врожаю у Вознесенську дванадцять чоловік, переважно це були «господарі та сільськогосподарські керівники», нагородили «Службовою Відзнакою», спеціально встановленою «для народів Сходу»⁷⁰. Подібну відзнаку отримали двадцять «особливо заслужених чоловіків міста та Гебіту Бобринця»⁷¹. З опублікованого у «Бобринецькому голосі» списку видно, що серед них були троє лікарів, п'ять старшин сільських управ, п'ять старост сільгосптовариств і громадських дворів, один керівник банку, один бухгалтер, п'ять місцевих поліцаїв⁷².

У низці випадків відзначення свята врожаю могли поєднувати із пропагандою аграрної реформи, яка мала на меті розширення соціальної бази для підтримки окупаційної політики. Іноді також додавали до цього ще й річницю «звільнення» певного населеного пункту від більшовицького панування.

Зокрема, як зазначалося у пресі, 16 серпня 1942 р. «все селянство Нікопольського району святкувало потрійне свято – день визволення, розділ землі і свято першого врожаю»⁷³. В цей день місцевий гебітскомісар «підписав і вручив документи на право власності присадибних ділянок кращим селянам» кількох сіл⁷⁴. В жовтні 1942 р. у статті «День врожаю» газети «Новий час», яка виходила у Шостці, повідомлялося про підготовку до наділення «кращих робітників обштинного господарства присадибним участком до 1-го га, не перебільшуючи 30% від загальної кількості дворів»⁷⁵. В газеті «Бобринецький голос» за той же місяць, у замітці «Свято врожаю» читаємо: «Веселощі в колгоспі «Червона зірка» Ново-Олександрівської сільуправи нечувані»⁷⁶. Йшлося про прибуття на свято врожаю окружного сільськогосподарського коменданта (ландвіртшафтсфюрера), розпуск місцевого колгоспу й утворення кількох сільськогосподарських товариств. Старшинам десяти таких товариств було вручено відповідний документ гебітскомісаріату та передано інвентар⁷⁷.

У пресі зустрічаються окремі дотичні до теми свята врожаю публікації, в яких висвітлюється історія жниварських обрядів і звичаїв українського народу.

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія Історія / за заг. ред. І.С. Зуляка. Тернопіль: [ТНПУ], 2016. Вип. 1, Ч. 4. С. 71.

⁶⁷ Див. «Ой, господарю, весело, що ми віночок несемо»...

⁶⁸ Свято обжинок у Чорткові // Чортківська думка. 1942. 8 листопада (№ 12). С. 6.

⁶⁹ Швачко М. Свято врожаю...

⁷⁰ Відзначення кращих в день народного свята...

⁷¹ Свято врожаю в Бобринці...

⁷² Ibidem.

⁷³ Свято врожаю // Промінь (Нікополь). 1942. 22 серпня (№ 74). С. 2. Підпис: П. К.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ День врожаю // Новий час (Шостка). 1942. 11 жовтня (№ 8). С. 4. Підпис: Агроном Кунцевський.

⁷⁶ Свято врожаю // Бобринецький голос. 1942. 17 жовтня (№ 3). С. 2.

⁷⁷ Ibidem.

Наприклад, у вересні 1942 р. львівська газета «Рідна земля» вмістила статтю «Свято обжинок і теперішність», в якій серед іншого зазначалося: «Щойно цього року, вперше по багатьох десятиках років ми знову є свідками відродження цього гарного, традицією огорненого звичаю обжинок»⁷⁸. При цьому також наголошувалося, що всі свята обжинок, які масово відновлені, мають спеціальний характер і ««попри всю чисто обрядову сторінку» є водночас і «своєрідною мобілізацією українського хліборобського стану», перевіркою його спроможностей і «виявом почувань до війни, яка тепер ведеться»⁷⁹.

Газета «Таращанські вісті» у серпні 1943 р. надрукувала статтю «Українські жнивні пісні»⁸⁰. У вересні цього ж року газета «Новий час», яка виходила у Вознесенську, опублікувала статтю С. Зоряного «З сивої давнини», де йшлося про різні обряди сільськогосподарського року й особливо про свято врожаю⁸¹. У вересні 1944 р. в газеті для українських сільськогосподарських робітників у Німеччині «Земля» було вміщено статтю Віктора Петрова «Жнивварські обряди і звичаї українського народу», в якій автор, зокрема, констатував, що в Україні дожинки «з усіх народних свят зберегли особливо виразно свій первісний, архаїчний, виробничий характер»⁸². Були наведені приклади дожинкових обрядів в Україні, описаних у XIX ст. Наприкінці статті зазначалося: «Нашим українським робітникам буде цікаво згадати під час жнив про свої звичаї й обряди на батьківщині і, придивляючись до тутешніх, порівняти німецькі жнивварські звичаї з українськими дожинковими»⁸³.

В україномовній пресі окупаційного періоду були представлені окремі публікації, що стосувалися проведення свята врожаю в Німеччині та деяких інших країнах. Зокрема, щоосені протягом 1941-1944 рр. різні газети повідомляли про відповідні урочистості у Німеччині⁸⁴. Згадувалося також про свято обжинок в Японії⁸⁵, Фінляндії⁸⁶, Словаччині⁸⁷, Хорватії⁸⁸. Урочистості й офіційні промови високопосадовців на святі врожаю в Німеччині та коментарі до них знаходили своє помітне відображення у пресі.

Так 11 жовтня 1942 р. у великій статті анонімного автора в київській газеті «Нове українське слово» подавалися характерні коментарі до відповідної промови рейхсмаршала Герінга. Серед іншого тут було сказано: «З цієї промови ми дізнались, що, включаючи військовополонених, в Німеччині працює понад 11 мільйонів чужоземних робітників, які дістають однаковий з усім німецьким народом харчовий раціон... Україна також уже

⁷⁸ Свято обжинок і теперішність // Рідна земля (Львів). 1942. 20 вересня (№ 38). С. 2. Підпис: М. О. С.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Українські жнивні пісні // Таращанські вісті. 1943. 8 серпня (№ 60). С. 2. Підпис: О. З.

⁸¹ Зоряний С. З сивої давнини // Новий час (Вознесенськ). 1943. 25 вересня (№ 77). С. 1-2.

⁸² Петров В. Жнивварські обряди і звичаї українського народу // Земля (Плауен). 1944. 1 вересня (№ 2). С. 7.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Німецькі обжинки року 1941 // Дзвін (Кривий Ріг). 1941. 17 жовтня (№ 7). С. 2; Плуг і меч – запорука перемоги // Нове життя (Ворошиловград). 1942. 13 листопада (№ 38). С. 1-2; Німеччина забезпечена харчами // Холмська земля. 1943. 10 жовтня (№ 41). С. 4; Національне свято Німеччини // Вісті (Берлін). 1944. 5 жовтня (№ 40). С. 5 та ін.

⁸⁵ Обжинки в Японії // Тернопільський голос. 1942. 6 грудня (№ 20). С. 8; Свято обжинок в Японії // Рідна земля (Львів). 1943. 24 жовтня (№ 43). С. 8.

⁸⁶ Фінляндія святкує обжинки // Рідна земля (Львів). 1943. 10 жовтня (№ 41). С. 4.

⁸⁷ Вірність треба доказати ділами // Подолянин. 1943. 23 вересня (№ 76). С. 3.

⁸⁸ Хорватія святкувала Свято Обжинок // Львівські вісті. 1942. 8 жовтня (№ 228). С. 4.

послала сотні тисяч робітників до Німеччини. За винятком окремих листів окремих розпечених маменькиних синків, які часто здаються смішними, на Україну надходить величезна кількість листів, у яких наші робітники висловлюють своє задоволення⁸⁹. У статті цитувалися фрагменти з деяких листів і давалася оцінка тим українським оstarбайтерам, які скаржились на погане харчування і тяжку роботу. При цьому автором вживалися вислови: «безсоромне писання», «ненажерлива людина», «весь лист з початку до кінця – брехня», «дурне та егоїстичне базікання окремих незадоволених» тощо⁹⁰. Також наводилися цифрові показники і констатувалося, що «німецький селянин дістає з своєї в певних розуміннях гіршої землі вищий врожай, ніж ми»⁹¹. Висловлюючи свої міркування щодо цього, автор робив у кінцевому рахунку такі висновки: «Причина значить лежить в старанності, здібності селянина. ...Якщо ми хочемо більше їсти, то мусимо й більше працювати... Треба тільки, щоб ми значно більше працювали, ніж досі»⁹².

Можна стверджувати, що відзначення свята врожаю в окупованій Україні завжди використовувалося для активізації нацистської пропаганди серед населення. Так херсонська газета «Голос Дніпра» восени 1943 р., коментуючи проведення свята врожаю для місцевого населення Миколаївської генеральної округи, називала його «святом особливого значення», наголошувала, що воно «мусить стати днем радості» і його слід розглядати як «виявлення вдячності», що її місцеве населення приносить німецькій армії та німецькому цивільному керівництву⁹³. Зокрема було сказано: «Заходи німецького керівництва створили протягом двох років окупації всі передумови для дальшого прогресивного розвитку господарського життя»⁹⁴. Відзначалося також, що свято врожаю дає привід «поглянути на стан забезпечення харчування у Радянському Союзі», який є «надзвичайно тяжкий», та що Москва була змушена розпочати влітку «голодний наступ», бо Сталіну «надто потрібний український хліб для населення більшовицької Росії», якого у неї «майже немає»⁹⁵.

Газета «Бобринецький голос» вмістила виклад промови місцевого гебітскомісара на святкуванні дня врожаю 25 вересня 1943 р. У ній йшлося про успішний збір врожаю, «що під німецьким приводом привів до загального благополуччя», і серед іншого зазначалося: «Коли Україна була ще в руках Сталіна, тоді ви не так гарно постачалися, як маєте можливість постачатися під німецьким керівництвом»⁹⁶. А наприкінці цієї промови було сказано: «Я передаю вам в сьогоднішнє свято найкращі побажання Райхскомісара та Генералкомісара і наказую вам бути задоволеними та веселими. За українським звичаєм ви повинні співати й танцювати і виявляти вашу радість»⁹⁷.

Подібна картина радісного та заможного життя українського селянина, обрисована в окупаційній пресі, була, як правило, брехливою і різко дисонувала з реальністю. Як зазначає О. Перехрест, абсолютна більшість опублікованого у газетах про успішне господарювання

⁸⁹ Міркування з приводу промови рейхсмаршала // Нове українське слово. 1942. 11 жовтня (№ 237). С. 1.

⁹⁰ Ibid. С. 2.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem.

⁹³ Свято після зняття багатого врожаю // Голос Дніпра (Херсон). 1943. 26 вересня (№ 115). С. 3.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Свято врожаю в Бобринці...

⁹⁷ Ibidem.

на селі за нової влади та схвальне ставлення селян до аграрної політики німців далеко не відповідала дійсності, однак воно подавалося й рекламувалося як тогочасна реальність, а у випадках відсутності рекламаних позитивних змін селянам рекомендувалося зачекати⁹⁸.

У сучасних публікаціях наводяться факти виснажливої праці українського селянства, які перевершують найгірші прояви кріпаччини, й описуються жорстокі покарання з боку окупаційної влади за невиконання поставлених господарських завдань. Наприклад, у статті Т. Нагайка згадується про розпорядження сільськогосподарського коменданта старостам сіл Велико-Дубечанського району Київської області, в якому зазначалося: «У селах, в яких не буде виконуватись поставка худоби, а також молока, яєць та картоплі, щотижня буде повішено 5 чоловік на село. Такі міри будуть застосовуватись доти, поки всі держпоставки не налагодяться цілком»⁹⁹. Там же наводяться деякі характерні спогади очевидців про часи окупації: «На холодну роботу люди, налякані німцями, негайно йшли, так що були і зайві, не зважаючи ні на який мороз»¹⁰⁰, «Селяни ходили понурі, чорні, чорніші чорної землі»¹⁰¹.

З урахуванням подібних обставин, говорити про будь-яке «свято» для місцевого населення за нацистського окупаційного режиму можна лише з великою долею умовності.

Серед останніх згадок про відзначення свята врожаю, які зафіксовані в україномовній газетній періодиці часів окупації, можна назвати публікацію у тижневику «Земля» про прийняття 14 листопада 1944 р. очільником Генеральної Губернії Гансом Франком делегації українських землеробів з нагоди «обжинок»¹⁰². Фактично це була делегація від невеличкого клаптика української території в Генеральній Губернії (на Лемківщині), який на той час ще не зайняла Червона армія. Очільник делегації, голова Українського центрального комітету Володимир Кубійович, просив прийняти скромні «символічні дарунки такі, як убога країна», з якої ця делегація виїхала, а на закінчення свята «хор відспівав низку українських народних пісень»¹⁰³.

Рис. 12. Українські робітники на святі обжинок в маєтку Гроттау, район Рейхенберг у Судетах («Земля» (Плауен), 10 грудня 1944 р.)

⁹⁸ *Перехрест О. Г.* Українське село в 1941–1945 рр... С. 213.

⁹⁹ *Нагайко Т.* Життя селян на окупованій території України... С 152–153.

¹⁰⁰ *Ibid.* С. 154.

¹⁰¹ *Ibidem.*

¹⁰² Українці у Генерал-Губернатора // *Земля (Плауен)*. 1944. 3 грудня (№ 12). С. 2.

¹⁰³ *Ibidem.*

В іншому номері цієї ж газети було згадано також і про «скромне обжинкове свято», яке влаштували 10 вересня 1944 р. в маєтку Гроттау у Судетах (Чехія) сільськогосподарські робітники з України¹⁰⁴ (рис. 12). На свято вони підготували «символічні дарунки-вінки», які потім «під звуки власної струнної музики» передали «корманичу маєтку»¹⁰⁵. Присутній на цьому святкуванні інспектор маєтку привітав українських робітників, подякував «за ту свідомість, з якою вони виконували свою працю», та передав їм як символічну нагороду 50 марок¹⁰⁶.

Отже, залучені різнопланові матеріали з україномовної газетної періодики часів нацистської окупації дозволяють зробити такі висновки:

- Окупаційна влада надавала святу врожаю особливої уваги, оскільки воно мало важливе значення і в самій нацистській Німеччині як одне з державних свят.

- В україномовних газетах окупаційного періоду міститься досить значний обсяг інформації про проведення свята врожаю (обжинок) у різних регіонах України. Переважна більшість публікацій стосується безпосередньо святкування на місцях у 1942-му і 1943-му роках.

- Відзначення свята могло бути досить масштабним і, залежно від місця його проведення та рівня організації, передбачало різні масові заходи, в яких поєднувалися органічні народні традиції та чужі ідеологеми окупаційної влади.

- Святкування відбувалися за участі представників німецької цивільної та військової влади й українських установ. Практикувалося нагородження та матеріальне заохочення деяких краших, у розумінні керівних структур, працівників чи окремих територіальних одиниць.

- Відзначення свята врожаю могло поєднуватись із пропагандою аграрної реформи, яка мала на меті розширення соціальної бази для підтримки окупаційної політики, а також із річницею «звільнення» певного населеного пункту від більшовицького панування.

- У пресі друкувалися також деякі дотичні до теми свята врожаю публікації, в яких висвітлювалася історія жнивварських обрядів і звичаїв українського народу, та окремі статті і замітки про проведення цього свята в Німеччині й інших союзних їй країнах.

- Відзначення свята врожаю в окупованій Україні завжди слугувало для владних інституцій інформаційним приводом та використовувалося для активізації нацистської пропаганди серед місцевого населення.

Viktor Grinchenko

The Harvest Festival and Related Topics in Ukrainian-Language Newspaper Periodicals of the Nazi Occupation Era

Abstract: The article analyses various newspaper publications related to the «harvest festival», which was given great importance by the occupation authorities. There is no separate

¹⁰⁴ Свято обжинок в Гроттау // Земля (Плауен). 1944. 10 грудня (№ 13). С. 6.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

study available in which the issues concerning celebration of the harvest festival in Ukraine during the Nazi occupation would be fully disclosed. The author involves the relevant records from the period between 1941 and 1944 in publications from various regions of Ukraine and abroad.

As a result of the study, the following conclusions were made:

- The Ukrainian-language newspaper periodicals of the occupation period contain a considerable amount of information regarding the harvest festivals in various regions of Ukraine. Most of the relevant publications, typically issued in 1942 and 1943, relate directly to local celebrations.

- Celebration of the harvest festival could be arranged on a large scale and, depending on the venue and level of organization, involved various mass events combining organic folk traditions and foreign paradigms of the occupation authorities.

- The events were attended by representatives of the German civil and military authorities and Ukrainian institutions. Rewarding and material incentives for the best employees or individual territorial units as perceived by the authorities were practiced.

- In some cases, the celebration of the harvest festival could be combined with the allotment of land to peasants, which meant their transition from communal to individual farming, as well as with another anniversary of the «liberation» of a settlement from the Bolshevik rule.

- Publications related to the topic of the harvest festival, covering the history of harvest rites and customs of the Ukrainian people, as well as individual articles and paragraphs about the celebration in Germany and other allied countries, were also released in the periodicals.

- The celebration of the harvest festival in occupied Ukraine always served as a publicity opportunity for the authorities and was used to intensify Nazi propaganda among the local population.

Keywords: harvest festival, harvest, Nazi occupation, Ukrainian-language newspapers